

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VII

2-4 Kasım 2012

1352'den bugüne şehir

CİLT I

EDİTÖR

Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VII

Yayın Kurulu

Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. Ahmet Emre BİLGİLİ
Prof. Dr. Abdullah UÇMAN
Prof. Dr. Ahmet YÖRÜK
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Orhan OKAY
Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
Doç. Dr. Mehmet BAYARTAN
Yrd. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

Editör

Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU

Tasarım/Uygulama

Prfabrik İletişim Sanatları
Erhan YALUR

Baskı ve Cilt

Altan Basım Tic. Ltd. Şti.

İstanbul 2014

ISBN 978-605-84934-1-4

Telif hakları Üsküdar Belediyesine aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz,
çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ

Mimar Sinan Mahallesi, Hakimiyet-i Milliye Caddesi, No:35 Üsküdar / İSTANBUL

Tel: 0216 531 30 00 / 2376 - Faks: 0216 531 32 89

www.uskudar.bel.tr - www.uskudarsempozyumu.org

OSMANLI ZARAFETİNİN ETKİN BİR ÖRNEĞİ BEYLERBEYİ SARAYI AHIR KÖŞKÜ

Candan NEMLİOĞLU & Hatice TAŞKIN & Neşe YILDIRIM

ÖZET

Beylerbeyi Sarayı kompleksi içinde yer alan Ahır Köşkü, Mermer Köşk'le aynı sette olup Osmanlı İmparatorluğu'ndaki at kültürünün 19.yüzyıla uzanan önemli bir örneğidir. Günümüze kadar gelebilmiş üç has ahırdan biri olan Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü, Sultan Abdülaziz zamanında yapılmıştır.680m² alan üzerine oturan dikdörtgen planlı, kâgir bir yapı olan köşkün süsleme öğelerinde yapısal elemanlarında ve içindeki objelerde at figürü ustalıkla kullanılmıştır. Ahşap malzemenin yoğun olarak kullanıldığı Ahır Köşkü, gerek çevresel koşulların etkisiyle gerekse tarihsel süreç içinde yapının çeşitli amaçlarla kullanımına bağlı olarak hasara uğramış, bu nedenle günümüze kadar birçok kez onarım geçirmiştir. Bu bildiriye, Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü'nün mimari özellikleri, tavan resimleri ile bugüne kadar geçirdiği onarımlar ve ahşabın korunması amacıyla yapılan teknik uygulamalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saray ahırları, Beylerbeyi Sarayı, Tavan resimleri, Ahşap koruma, Fümigasyon

GİRİŞ

Ata büyük bir özveri ile bağlı olan Türkler tarafından ilk kez ehilleştirildiği kabul edilmektedir.¹Türklerin Orta-Asya'dan Avrupa'nın ortalarına kadar uzanan yaşamlarında "at" her zaman etkinliğini sürdürdüğü gibi at koşuları, okçuluk (dörtnala koşan at üzerinde geri ok atma), cevgan, cirit vs. spor faaliyetlerinde de önemini korumuştur.²

Çeşitli geleneksel sporlara düşkünlükleriyle tanınan Osmanlı Sultanları atlara ve atlı sporlara ayrı bir değer vermişlerdir.³ Osmanlı Devleti'nin sultanlığını yürüttüğü sürede Doğu kültürüne bağlılığıyla tanınan Sultan Abdülaziz Han (hk.1861–1876)'ın at koşturduğu ve kır gezileri yaptığı bilinmektedir.⁴ Sultan at üzerinde heykeli olan tek Osmanlı Sultanıdır. Ünlü heykeltıraş Charles Fuller'e yaptırttığı atlı heykeli 1871 yılında Beylerbeyi Sarayı'nın Havuzlu Salonu'na konulmuştur.⁵

Resim 1: Beylerbeyi Sarayı Havuzlu Salonda bulunan Sultan Abdülaziz Han'ın at üstündeki heykeli

Beylerbeyi Sarayı'nda Sultan Abdülaziz Han tarafından bazı yenilemelerin yaptırıldığı ve atlara düşkünlüğüyle bilinen Sultan'ın atların bakımı için "Ahır Köşkü" adıyla tanınan son derece zarif bir yapı inşa ettirdiği görülmektedir. Boğaz Köprüsü'nün gölgesi altında kalan köşk, saray bahçesinin son seddi üstünde, ilginç mimarisıyla dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Ahır Köşkü, girişte muhtemelen İmrahora ait bir oda ile atlara mahsus sağlı sollu, ahşaptan yapılmış yirmi bölümden oluşmaktadır. Kâgir bir yapı olan köşkte ahşabın gerek yapısal eleman gerekse süsleme ögesi olarak yoğun ve başarılı bir şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Günümüze kadar birçok defa onarım geçirdiği bilinen köşkün özellikle ahşap yapı elemanları çevresel koşullar ve biyolojik etkenlere bağlı olarak zarar görmüştür. Son olarak 2010 yılında başlatılan onarım-koruma çalışmaları halen devam etmektedir.

Resim 2: Beylerbeyi Sarayı Vaziyet Planı

I-BEYLERBEYİ SARAYI AHIR KÖŞKÜ

A- Ahır Köşkü İle İlgili Temel Bilgiler

Yapının bulunduğu yer: Ahır Köşkü saray yapılarının bulunduğu alanın güney tarafında, uzun bir rampayla ulaşılan üçüncü set hizasındaki geniş bir düzlükte yer alır. Ahır Köşkü'nün bulunduğu düzlüğün sol tarafında bir tabya üzerinde bulunan bir ayağı kalkık bronz at heykeli, Sultan Abdülaziz döneminde bir grup heykelle birlikte Fransa'dan getirilmiştir.⁶

Yaptıran: Beylerbeyi Sarayı ve bağlı bulunan binaların Sultan Abdülaziz Han (Hd.25 Haziran 1861- 30 Mayıs 1876) zamanında yapıldığı bilinmektedir.⁷Mimarı: Sarayın "Deniz Köşkleri'nin mimarı Sarkis Balyan⁸ tarafından yapıldığı düşünülür.Yapım yılı: Yapım yılı bilinmemektedir. Ancak Deniz Köşkleriyle benzerlik göstermesi aynı dönemde yapıldığı izlenimini verir. Beylerbeyi Sarayı'nın Sultan Abdülaziz Han tarafından açılış tarihi 25 Zilkade 1281 / 21 Nisan 1865 olarak belirtilir.⁹

Resim 3: Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü

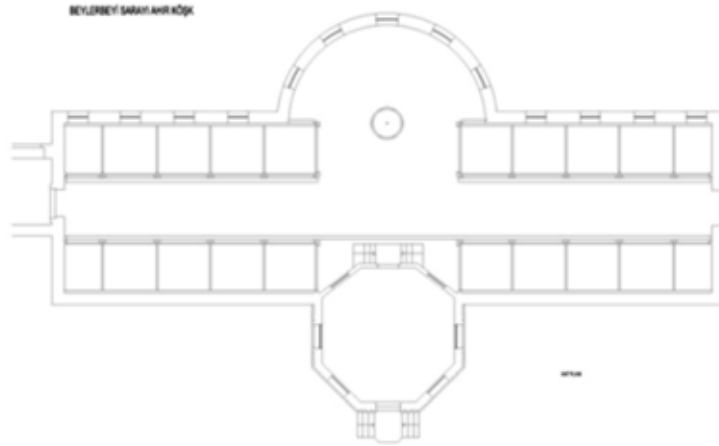
Resim 4: Ahır Köşkü önündeki bronz at heykeli

B- Ahır Köşkü'nün Mimari ve Sanat Özelliği

1- Plan ve Mimari özelliği

Plan özelliği: Ahır Köşkü kuzey güney ekseninde boyuna dikdörtgen yapıdır. Yapının planı, ortada sekizgen bir mekân ile sağ ve sol tarafında çift sıra sıralanan onar bölmeli hayvan barınaklarından oluşur.

Mimari özelliği: Sekizgen mekân yapının doğu cephesinin ortasında ve beş kenarı dışarı doğru çıkma yapar şekilde yerleştirilmiştir. Ana giriş iki taraftan dört basamakla çıkılan ve yuvarlak at nalı kemerli camlı bir kapıyla buradan sağlanır. Tavanı bezemeli bu mekân (tavla odası)10 emir-âhûr'a ait olmalıdır.

Resim 5: Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü planı

Yapı tek merkezli¹¹ (soğan) kemerlerin taşıdığı meyilli, kaburgalı ilginç bir çatı biçimi ile örtülüdür. Çatının üzeri kurşun kaplıdır. Kemerlerin aynasına yapının da anlamını belirten at takımları- eğer, üzengi, kamçı, gem v.s.-işlenmiştir.¹² Kemerleri çevreleyen silmeler kenarlarda birleşerek ok şekliyle sonlanırlar. Su olukları bu silmelerin arasına yerleştirilerek görüntü bozukluğu engellenmiştir. Kapı ile aynı özellikte her yüzeyde yer alan at nalı kemerli pencereler vardır. Pencerelerin etrafındaki silmelerin uçları yine ok şeklindedir. Yapının doğu cephesinde sağ ve sol tarafta dizili bölümler üst tarafa doğru açılmış yuvarlak pencerelerle, batı cephesindekiler ise yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlanırlar.

Sekizgen mekâna giriş kapısının tam karşısında yine at nalı kemerli camlı bir kapıdan iki taraflı dörder basamakla ahırın ortasında altı köşeli havuz bulunan avluya inilir.¹³ Havuzlu avlu, yuvarlak kemerli beş pencere ile aydınlanır. Ayrıca havuzun üzerinde üç tarafında at başlarının bulunduğu bir sarkıt¹⁴ (avize/lamba) vardır. Aynı sarkıtlar hayvan barınaklarının bulunduğu holde her bölümün önünde aydınlatma amaçlı olarak kullanılmıştır. Yapının merkezinde bulunan bu avlunun iki tarafında atların bakımlarının yapıldığı sağlı sollu onar gözlü bölümler sıralanır. Karşılıklı çift sıra at barınaklarının sıralandığı holün güney ucundaki at nalı kemerli kapı samanlığa açılırken kuzeydeki yuvarlak kemerli geniş kapı "Ahır Köşkü'nün" bulunduğu düzlüğe açılır. Yapının bu bölümünde zemin tuğla döşemelidir. Avlu kısmındaki tuğlalar sıralı bir şekilde dizilmişken holün tuğla dizileri balıksırtı şeklinde olup yapıya sanatsal bir görüntü kazandırır.

Resim 6: At başlarının bulunduğu sarkıt (avize/lamba)

At barınaklarının perdelerinin de bağlı olduğu yuvarlak direkler bu bölümleri örten beşik tonoz tarzında düzenlenmiş tavanı taşırlar. Direklerin üst kısımlarından birbirine bağlantı sağlayan kuşak bir sıra altlı üstlü palmet dizisiyle zarif bir görüntü sergiler. Havuzun bulunduğu bölümün üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Aynalı tonozun tabanındaki çerçevenin üzerinde köşelerinde sarkıtlar, aralarda da palmet şekilleri vardır. Havuzlu avlunun batı bölümünün üzeri çift tarafı meyilli enli çıtalarla şekillenmiş düz bir tavanla örtülüdür. Kaynaklarda Ahır Köşkü'nün önünde bir binek taşı olduğu ancak Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesinin bir kısmının Deniz Astsubay Okulu'na verildiğinde parçalandığı ve yok edildiği belirtilir.¹⁵

2-Tavan resimleri

Yapıda köşk görüntüsüne sahip dışarı doğru çıkma yapan ana giriş bölümünün sekizgen tavanındaki Osmanlı armasından örnekler, kalem işleri ve hayvanları konu alan resimlerle bezelidir. Nakkaş ve ressamı: Tavan kalem işleri ve resimlerinin nakkaş ve ressamının kim ya da kimler olduğu bilinmemektedir. Ancak tarihi belgelerde sarayın yağlı boya onarımlarında nakkaş Hacı Ömer ve Seyyid adları kayıtlıdır.¹⁶ Bu belgeden kalem işi bezemeleri sarayın o dönemde görevli nakkaşlarının yaptıkları anlaşılmaktadır. Sarayın günümüzde tavanlarında gemi resimlerinin bulunduğu panolarda kaynaklardan edilen bilgilere göre hayvan resimleri olduğu yazılıdır.¹⁷ Bu bilgiden sarayın resimlerini yapan ressamların Ahır Köşkü tavanındaki resimleri de yapmış olabilecekları düşünülebilir.

Resim 7: İmrahor odası

Resim 8: İmrahor odasının tavanı

Teknik özellikleri: Tavandaki kalem işleri ve resimler ahşap¹⁸ üzerine keten bezi gerilerek tuval şekline¹⁹ getirildikten sonra yağlıboya²⁰ ile yapılmıştır. Örgü (motif) ve resimler: Doğu cephesinden girişin sağlandığı sekizgen bölüm dış ve iç bezemeleriyle yapıya “Ahır Köşkü” unvanını kazandıran bölümdür. Bu bölümün tavan bezemeleri sekizgen temel üzerine düzenlenmiştir. Tavanın sekizgen tabanında, ortadaki daire içinde palmet dizisini aralarında küçük dairelerin bulunduğu kenarsuyu sınırlar. Bu bölümü, laleyi andıran şekillerle aralarında rumilerin oluşturduğu palmetlerin ardışık olarak sıralandığı desen izler. Tavanın tabanını çift tarafı meyilli ortadaki altı köşeli yıldızlarla bezeli üç sıra ahşap çita çevreler. Bu çitaların üzerleri altınla (varak) kaplıdır.

Sekiz köşeli tavan tabanından gelişen sekiz dilimli olarak düzenlenen tavanda dilimler ve tavan tabanı birbirinden geniş bir kenarsuyu ile ayrılır. Kenarsuyunda içinde gül bezek olan kare şekliyle içinde kır çiçekleri olan daire şekillerinin ardışık olarak sıralanışlarında aralarda rumili ve geçmeli düzenlemelerle birbirine bağlanırlar. Tavan tabanını çevreleyen üçlü kenarsuyu düzeni bu bölümleri de çevreler. Tavandaki sekiz bölümün altısında büyük daireler içinde çeşitli hayvanlar, güney ve kuzey yönündeki dilimlerin içlerinde ise Osmanlı kültürünü yansıtan öğeler tasvir edilmiştir. Bölümlerin içindeki tüm tasvir ve örgeler bir uzun bir kısa geçmeli (zencerek) ile sınırlanmıştır. Tavanın güney kenarındaki dilimin içinde ay yıldızlı Osmanlı sancakları, tuğraları, mızrakları, kargıları ve eyer takımı tasvir edilmiştir. Eyerin ön tarafında bir aziziye fesi vardır.²¹ Nakkaş atlara özel düşkünlüğü olduğunu bildiği Sultan Abdülaziz Han'ın anısına bir simge olarak tasvir etmiş olmalıdır. Bölümdeki tasvirler güllerin çoğunlukta olduğu çiçeklerden oluşan çelenklerle çevrilidir.

Resim 9: Osmanlı sancakları, tuğraları, mızrakları, kargıları ve eyer takımlarının bulunduğu tavan resimleri

Kuzey kenarındaki dilimin içinde ise eğer ile birlikte sancaklar, tuğlar, kalkan, mızrak ve süvari başlığı tasvir edilmiştir. Bu tasvirin de çevresi çiçeklerden yapılmış çelenklerle çevrilidir. Diğer altı dilimin içindeki tasvirler ise girişte soldan sağa doğru şu şekilde sıralanır; kapının üstündeki bölümde, ay ışığında fillerden önde ikisinin mücadelesi görülür, ikincide ise palmiye ağaçlarının bulunduğu bir alanda öndeki filin aslanın üzerine yürüyüşü tasvir edilmiştir. Hayvan tasvirli üçüncü bölümde deve kuşlarının aslanla mücadelesi konusu işlenmiştir. Dördüncü bölümde kayalıklı bir alanda zürafa ve kaplan mücadelesi görülür. Beşinci bölümde şahlanmış doru bir atın önünde bir tay vardır. Altıncı bölümde yine atlar bir kaplan karşısında güçlü duruşlarıyla tasvir edilmişlerdir. Hayvanların kaslı ve hareketli görüntüleri güçlü bir sanatçının eserleri olduğunu gösterir. Tüm hayvan sahnelerinin üst kısımlarında dikdörtgen bir kartuş içinde çiçek tasvirleri vardır. Hayvan ve çiçek tasvirlerinin çevresinde zemin altta midyeden başlayan bark tarzı kıvrımlarla bezenmiştir. Bu bezemelerin aralarında dönem özelliği yansıtan rumilere de yer verilmiştir. Çiçeklerin bulunduğu kartuşu sınırlayan hatlar üst kısma doğru geçme yaparak ok şeklinde sonlanır. Uygurlar dönemine ait Bezeklik'deki duvar resimlerinde okçu sahneleri görülür.²² Oklu bezemeler Türk sanatında Karahanlılar ve Selçuklular döneminden beri yaygın olarak kullanılmaktadır.

Resim 10: Hayvan tasvirlerinin bulunduğu tavan resimlerinden bir örnek.

Tüm bu bölümleri tavan eteğinde çeşitli kalınlıklardaki kenar suları çevreler. İlk sıradaki kenar suyunun desenini uçları Rumilerle sonlanan geçmeli bir düzenleme aralarındaki gülçelerle ardışık olarak sıralanan bir düzen oluşturur. Bunu, içinde palmet –lotus dizisi olan daha dar bir çerçeve izler. Üçüncü sıradakinde ise yarım daireler içinde ters laleyi andıran bir desen uygulanmıştır. Duvarla birleşimi sağlayan geniş kenar suyunda ayırma rumilerin oluşturduğu yarım baklava şekilleri ile dilimli bir şeklin içinde yer alan midye kabuğu deseninin ardışık olarak sıralandığı bezeme vardır. Tavan bezemelerini içinde sekiz kollu yıldızların sıralandığı kenar suyu sınırlar.

C-Ahır Köşkü'nde Yapılan Onarım-Koruma Çalışmaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalarda Beylerbeyi Sarayı Has Ahır veya İstabl-ı Amire'nin onarımıyla ilgili olarak birçok belge bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu belgelerin bir kısmı eski Beylerbeyi Sarayı müstemilatından olan Has Ahır'la ilgilidir. Bugünkü Beylerbeyi Sarayı'nın yapım tarihi olan 1863–1865 yılları ve sonrasındaki belgeler dikkate alınarak İstabl-ı Amire'nin geçirdiği onarımlar ve değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1281–1285 tarihli Beylerbeyi Sarayı için yapılan inşaat ve imalât defterinde Beylerbeyi Sarayı İstabl-ı Âmire binasının yaklaşık 1.200 zirâlık²³ bir alanda inşâ edildiği ve bu yapının karşısında 672 zirâlık kuşluk ve 50 zirâlık tavukluk bulunduğu belirtilmektedir. Daire içinde 243 zirâlık bir mekân inek ahır olarak ayrılmıştır. Bunun yanında ise 240 zirâlık beygir ahır bulunmaktadır. İstabl-ı Âmire'nin amiri olan Emîr-i Ahûr'a (imrahor) ait daire de buradadır; bu daire 55 zirâdır. İstabl-ı Âmire'nin kullanılmadığı dönemlerde bu ahır Beylerbeyi Hastanesi tarafından depo olarak kullanılmıştır.²⁴

İstabl-ı Amire yapısından geriye bugün beygir ahır olarak kullanılan Ahır Köşkü ile hemen yanındaki Ahır Mutfağı ve Samanlık kalmıştır. Bu iki mekânın ortasında ise Giriş Holü yer almaktadır. Millî Saraylar Müdürlüğü mimarlarının yaptıkları plan ve projelerde bu mekân, bir dönem Muhafız Bölüğü askerleri için yatakhane olarak düzenlenmiş ve kullanılmıştır. Burada, Ahır Köşkün Osmanlı Dönemi ve Milli Saraylar Müdürlüğü'ne bağlandığı 1924 yılı ve sonrası dönemde geçirdiği onarımlar ile 2010 yılında başlayıp devam etmekte olan onarım ve koruma çalışmalarından bahsedilecektir.

1-Osmanlı Döneminde Yapılan Onarımlar

1865 tarihli Beylerbeyi Sarayı'na ait inşaat ve imalat işlerinin yer aldığı Hazine-i Hassa defterinde Doğramacıbaşı Vortik Kemhacıyan'ın İstabl-ı Amire kasrında yaptığı doğrama işleri belirtilmektedir.²⁵ Defterde köşkün 6 adet penceresi ve 2 adet muhafaza kapılarının Rusya meşesinden imal edileceği üst kısımlarının yuvarlak olacağı, kapıların ise cam olacağı belirtilmektedir. Belgede anlatılan bilgiler köşkün İmrahor Odası'nın kapı ve pencere doğramaları ile uyuşmaktadır.

Resim 11: Palmet dizisi (süslemeler)

Defterde, köşkün 13 adet havale penceresinin de yine Rusya meşesinden imal edileceği belirtilmektedir. Bu sayı köşkün batı tarafındaki pencere sayısı ile uyumaktadır. Belgede söveleri meşeden üst kısımları yuvarlak büyük iki adet muhafaza kapısı imal edileceği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca kasrın iç kısmında, her iki taraftaki yuvarlak sütunların üst kısımlarına ise “kalastan oyma tenteneler” yapılmasından bahsedilmektedir. Belgede bahsi geçen tenteneler de köşk içinde bölmelerin üst kısımlarında çift sıra halinde yer alan palmet süslemelerdir. Belgede Doğramacıbaşı olarak anılan Vortik Kemhacıyan, sarayın Doğramacıbaşısı olarak uzun süre hizmet etmiştir. Kendisine başarılarından dolayı da 25 Ekim 1864’te dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilmiştir. Beylerbeyi Sarayı ve Çırağan Saraylarının doğrama işleri, ağırlıklı olarak Vortik Kemhacıyan tarafından gerçekleştirilmiştir. Beylerbeyi Sarayı’nın kapı ve pencere doğramaları ile doğramaya dair daha birçok imalat Kemhacıyan atölyesinde gerçekleştirilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 1868/1869 tarihli bir başka defterde, “Beylerbeyi Sarayı Hümayunu tavlasında yeniden inşa olunan hayvanat bölmelerine ait masrafın miktarı” başlığı altında ahşap, muhtelif boya isimleri (nefti yeşil, su yeşili, toprak sarısı, sandolos vb.), üstübeç, kaynamış bezir türünden malzeme isimleri ve fiyatları yer almaktadır.²⁶ Beylerbeyi Sarayı ve teferruatının onarımına ilişkin 13 Kasım 1884 tarihli²⁷ keşif belgesinde “İstabl-ı Amire Daireleri” başlığı altında inek ve beygir tavlalarından bahsedilmektedir. Belgede yer alan “inek tavlasının bitişiğindeki beygir tavlasi” ifadesinden bu iki tavlının yan yana konumlandıkları anlaşılmaktadır.

Belgede beygir tavlalarının çatısında ahır ile saçak arasındaki derenin harap olmasından ötürü yağmur sularının tavlının tabanını çürüttüğü ve bu durumun duvara tesir etmesi nedeniyle duvarın bir kısmının iç tarafa meylenmiş olduğundan bahsedilmekte ve çürük olan sütunların meşeden değiştirilmesiyle kiremitlerin aktarılması ve yeniden çinko dere inşası istenmektedir. Belgenin devamında ahırların kapıları harap olduğundan meşeden söveli ve pervazlı yeni kapılar yapılarak yerlerine takılması ile bazıları harap olan çerçevelerinin de onarılması talep edilmektedir.

Aynı belgenin İmrahor dairesinin onarımı başlığı altında çatı üzerindeki kiremitlerin birçoğu bozulduğundan kiremit aktarılması, sıvaların harap olanlarının onarımı istenmektedir. Dairedeki ahşap döşemelerin bazılarının kirişleri ve kaplaması çürüyüp harap olduğundan yerinden alınarak meşe beşliğinden taban ve kirişle, kalas biçmesinden kaplı yeniden döşeme yapılması ifadeleri yer almaktadır. Aynı başlık altında dairenin kahve ocağının malta döşemeleri harap olduğundan altındaki lağımın tuğla ile yeniden inşasıyla yeni malta taşından halis harçla yeniden malta döşeme yapılması istenmektedir. İnek ahırını İmrahor Dairesi olarak ifade edilen daire günümüzde mevcut değildir.

Bu belgeden beygir tavlalarının çatısının kiremit kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca belgede, tavlının çürüyen taban döşemeleri ile sütunlarının da meşeden yeniden yapılması ifade edilmektedir. Bugün tavlaların taban döşemeleri çam, köşk içindeki sütunlar ise göknardandır. Belgede bahsi geçen İstabl-ı Amire’nin bugün mevcut olan Ahır Köşkü ile aynı bina olup olmadığı veya zaman içerisinde değişikliğe uğradı ise bunun ne zaman gerçekleştiği bilinmemektedir.

Şehremaneti tarafından hazırlanan 18 Kasım 1904 tarihli belgede²⁸ ise Beylerbeyi Sarayı ve müstemilatının onarımıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Altıncı dairede Mühendis Kaymakam Muhammed, Mühendis Jan Vasilyan, Mimar P.Kampanaki ve Kalfa Apostol’un imza ve mühürleri bulunan belgede özetle;

- Dört adet ahırın çatı ve kenar mahalleriyle pencere, kapı, yemlik ve dâhilen sıva ve

badanasının onarımı ve yenilenmesi

- Seyis odalarıyla mutfağının çatı ve tavan bölmeleriyle döşeme, çerçeveler ve kapılarının onarımı ve yenilenmesi,
- Mir-ahur ve kalem odalarının çatı ve tavan bölmeleriyle döşeme ve çerçeve ve kapılarının onarımı ve tecdidiyle sıva, badana ve gereken yerlere yağlı boya yapılması,
- Adı geçen kalem odası ve üst kısmında bulunan samanlık mahallinin mevcut etraf duvarının kapılı ve pencereli olarak düzenlenmesiyle üzerine çatı inşası istenmektedir. Belgede belediyede görevli mühendis ve mimarlar tarafından Beylerbeyi Sarayı ile müştemilatının keşif ve muayenesinin yapıldığı bunun sonucunda Beylerbeyi Sarayı, Sarı Köşk, Mermer (Serdab) Köşkü ve İstabl-ı Amire'den başka diğer müştemilatın hepsinin harap olduğu da ifade edilmektedir.

2-Cumhuriyet Dönemi Sonrası Yapılan Onarımlar

Köşkün, Milli Saraylar Müdürlüğü'ne geçtiği 1924 yılından 1951 yılına kadar herhangi bir onarım belgesine rastlanmamıştır. 1951 tarihli onarım belgesi Ahır Köşkün Seyis Odası'nın tavanında bulunan resimlerin onarımına aittir. Belgenin içeriğinde, Ahır Köşkü cümle kapısı salonunun tavan yağlı boya panolarının ahır sembolü armalarla, fil, lama, kaplan, at boğuşmalarını tasvir eden tablolarının zamanla ve 1948 yılında ahırın esaslı onarımından evvel akarlar yüzünden bozulan kısımlarının uzman ressam ve dekoratörler eliyle onarımlarının yapılması ve yırtılmış resim bezlerinin tuval bezinden yenilenmesi için 1373 liralık bir bedel çıkarılmıştır. Bu keşiften 3 ay sonra ikinci bir yazıyla, onarım esnasında ve iskele kurulduktan sonra tamamen çürümüş olduğu görülen "orman-daki lamalara saldıran kaplan" resminin bulunduğu panonun restore edilmesi ve yerinden sökülmeden önce kopyasının alınması istenmektedir.

Başka bir belgede ise yapılan pazarlıkla 1150 lira üzerinden onarım işinin ressam ve dekoratör müteahhit tarafından onarım esaslarına uygun olarak tamamlandığı ve yenilenmesine lüzum görülen tavan panosunun da 98 lira 46 kuruş ile aynı kişiye yaptırılarak toplam 1248 lira 46 kuruşun ödenmesi karara bağlanmıştır.²⁹ Antonio R. Isolabella, 1946–1962 yılları arasında Milli Saraylar Müdürlüğü tarafından ihale edilen Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayları ile Yıldız Şale'deki tavan ve duvar dekorasyon işlerinde de dekoratör ve müteahhit olarak çalışmıştır.

1958 yılına ait bir keşif cetvelinde ise yapılacak işler, Beylerbeyi Sarayı Has Ahır Köşkü'nün çatlak olan kuzey cephesi beden duvarlarının sağlamlaştırılması, kurşun saçakların sökülerek yeniden döşenmesi, ahşap hatılların yenilenmesi, saçak ve pencere kornişlerinin onarımı, iç ve dış duvarların boyanması, cam takılması şeklinde sıralanmıştır.³⁰ Keşif belgesinde yer alan kurşun ve ahşap miktarları göz önünde alındığında yalnızca Seyis odasının çatısının ahşap hatılları sökülerek yenilendiği ve kurşun örtüsünün ise söküldüğü ve yeniden eritilerek döşendiği anlaşılmaktadır.

1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yılların başında çekilen fotoğraflarda Ahır Köşkün dış ve iç cephelerindeki boyaların yağmur suyu ve rutubet etkisiyle döküldüğü, hatta dış cephenin bazı bölümlerinde yosunlaşmalar olduğu, saçakların bir kısmının koparak eksildiği, iç mekânda çatıdan su almaya bağlı olarak yer yer sıvaların döküldüğü ve altındaki bağdadilerin çürüdüğü görülmektedir. 1975 yılına ait fotoğraflardan köşkün dış cephesinin sıvalarının yenilendiği ve boyandığı görülmektedir. İç mekânda da kirişlerin ve bağdadilerin bir kısmı ile çatıdaki oluklu saç kaplamalar yenilenmiştir.³¹

Resim 12: 1969-1971 yıllarına ait fotoğraflarda Ahır Köşkü

Resim 13: 1969-1971 yıllarına ait fotoğraflarda Ahır Köşkü

Resim 14: 1969-1971 yıllarına ait fotoğraflarda Ahır Köşkü

Resim 15: 1969-1971 yıllarına ait fotoğraflarda Ahır Köşkü

Resim 16: 1975 yılına ait fotoğraflarda Ahır Köşkü

Resim 17: 1975 yılına ait fotoğraflarda Ahır Köşkü

Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü, 5 Temmuz 1985'de ziyarete açılmıştır. 1989 yılına ait rapor ve fotoğraflarda köşkün ahşap taşıyıcı kirişlerinde çökme olduğu ifade edilmektedir. Fotoğraflarda kirişin etrafındaki kaplamalar söküldükten sonra ortaya çıkan çürüklükler açıkça görülmektedir. Çatı içindeki ahşap konstrüksiyonun bir bölümü de yine bu tarihlere onarılmış, değiştirilen kısımlar plan üzerinde gösterilmiştir. Çatıdaki oluklu saç kaplamaların onarımı da yine bu tarihte yapılmıştır. Ayrıca köşk arkasındaki istinat duvarının da onarımı yine bu yıllarda yapılmıştır.^{32,33}

Resim 18: Köşk içi kirişlerin çürük durumu (1989)

Resim 19: Köşkün inşaatından bir görüntü.

1991 yılında, Ahır Köşkü'nün İmrahor Odası'nın çatısından su almaya bağlı olarak bozulan kısımları ile tavan resimlerinin zarar gören yerleri onarılmıştır.³⁴ 1999–2000 yıllarında

Ahır Köşkü'nün cephesindeki bozuk taşların çürütüldüğü, raspa yapıldığı ve motifli taşların kötü durumda olanlarının ise atölyede imalatının yapılarak yerlerine monte edildiği bilinmektedir. Cephede sıva onarımları ile Seyis Odası üzerinin kurşun kaplamalarının yenilenmesi işi de yine bu yıllarda yapılmıştır. Ahır Köşkü'nün ön cephesinde taş onarımı yapıldığı, sıvaların yenilendiği, kapı ve pencere ahşap onarımlarının yapıldığı o yıllara ait raporlardan anlaşılmaktadır. Raporda, yine aynı dönemde köşkün eski mutfak cephesinin boyanması, köşkün arka avlu drenaj ve zemin taş kaplama işlerinin yapılması ile yağmur inişlerinin yenilenmesi gibi basit onarımlar yapıldığı da ifade edilmektedir.

2000'li yılların başında köşk içindeki havuzun çürümüş olan su tesisatının yenilendiği, havuzun onarımının yapıldığı, köşk içindeki kanalların temizlendiği ve kanallar üzerindeki pik döküm kapakların bakımlarının yapıldığı, çatıdaki yatay derelerin ve düşey boruların yenilendiği bilinmektedir. 2002 yılında köşkün dere ve olukları yenilenmiştir, 2005 yılında ise cephedeki zamanla aşınmış, kopmuş taş motiflerinin eksik parçalarının atölyede imalatı yapılarak yerlerine monte edilmiş, bazıları epoksi ile bütünlenmiş ve temizlikleri yapılmıştır.

3- 2010–2012 Yılları Arasında Yapılan Onarım ve Koruma Çalışmaları

680 m² alan üzerine oturan dikdörtgen planlı köşkün ana taşıyıcı elemanlarında, giriş kapılarında, hayvan bölmelerinde ve altlı üstlü çift sıra süslemelerde çam, sütunlarda göknar pencere doğramalarında ise meşe kullanılmıştır. Ancak yıllar içinde yapılan onarımlarda çam yerine az da olsa göknar odununun kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Köşkün pişmiş toprak malzemeden balıksırtı biçiminde yapılmış olan taban döşemeleri orijinalliğini günümüze kadar korumuştur. Ahır Köşkü'nün çatısı beşik tonoz biçiminde olup oluklu saç ile kaplıdır; İmrahor Odasının bulunduğu kısmın örtü sistemi ise kurşundur. Köşkün çatı konstrüksiyonu çam, tavanı bağdadi sıvalıdır. Köşkün iç duvarları tuğla olup üzerleri horasan sıvalıdır.

Osmanlı dönemi arşiv belgeleri ile Milli Saraylar arşivindeki Cumhuriyet dönemi sonrası onarım belgeleri üzerinde yapılan çalışmalarda Ahır Köşkü'nün birçok kez onarım geçirdiği belirlenmiştir. Yapılan incelemeler sırasında köşkün esas probleminin çatı ile yağmur olukları ve inişlerinden kaynaklanan koruma sorunları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapı zemininden yukarıya doğru su yükselmektedir. Buna bağlı olarak köşkün içerisinde duvarlarda rutubet izleri, boyalı yüzeylerde kabarma ile tuğla zemin döşemesi üzerinde çiçeklenme problemi gözlemlenmiştir.

Resim 20: Ahır Köşkü'nün zemininde görülen çiçeklenme problemi

2010 yılında başlayan onarım ve koruma çalışmaları, ahşap yüzeyler üzerindeki boya tabakasının sökülmesi işlemi ile başlamıştır. Onarım esnasında yapılan açmalarda taşıyıcı sistemdeki hasarın dışarıdan görülenden çok daha fazla olduğu görülmüştür. Çatı, yağmur inişleri ve zeminden yükselen rutubete bağlı olarak çürüklük mantarları ve ahşap zararlısı böceklerin oluşturduğu biyolojik kökenli bozulmalar nedeniyle köşk içerisinde birçok ahşap elemanın taşıyıcı özelliğini yitirdiği, duvarlarda deformasyon oluştuğu belirlenmiştir.

Resim 21: Köşkün onarımdaki hali.

Köşkün batı cephesinde yer alan 1. 2. ve 3. ahşap bölmelerde, çürümüş ahşap elemanlar kaldırıldığında duvarla ahşabın birleştiği yüzeylerde mantar misellerine rastlanmıştır. Yapılan laboratuvar incelemeleri neticesinde bu mantarın *Serpula lacrymans* (Hakiki Ev Mantarı) olduğu tespit edilmiştir. *Serpula lacrymans* bina yapımında kullanılan ahşapta yoğun çürüklük yapan en tehlikeli mantardır. Islak duvarlar içerisine gömülmüş ya da ıslak duvarlarla temasta olan ahşapta esmer çürüklük yapar. Havalandırılmayan, hava rutubeti yüksek binalarda bu mantarın gelişme ihtimali yüksek olmakla beraber sutaşıma kabiliyetine sahip rizomorfları nedeniyle havalandırılmayan ortamlardaki kuru ahşapta da görülebilmektedir. Özellikle eski yapılarda zemin katlarda gelişir. Tuğla ve sıva üzerinde gelişir, ahşaptan beslenir.³⁵ Bu mantarın görüldüğü çürümüş ahşap mat kahverenginde, genellikle kaba, dik köşeli, küp şeklinde parçalara ayrılır. İlerlemiş çürüklüklerde, odun parmaklar arasında ufalanır ve toz haline gelir.

Çürüklük mantarının neden olduğu bu enfeksiyonu ortadan kaldırmak ve tekrar oluşmasını engellemek amacıyla bir tedavi programı uygulanmıştır. Bu amaçla;

- Ahşabın mantar etkisiyle çürümüş kısımları ile arkasındaki duvarın sıva tabakası belli bir derinliğe kadar uzaklaştırılmıştır.
- Mantarın görüldüğü bölmelerde ahşap ve duvar yüzeylerine püskürtme yöntemiyle,

“Alkil di metil benzil amonyum klorür + Borik asit” etken maddeli fungusit uygulanmıştır.

- Sağlam fakat risk altında olan diğer ahşap yüzeylere ise aynı fungusit üç kat halinde fırça ile tatbik edilmiştir.

Çürüklük mantarlarının dışında köşkün ahşap elemanlarında *Anobium punctatum* (Mobilya Böceği)’un neden olduğu yoğun bir böcek enfeksiyonu tespit edilmiştir. Mobilya böceği tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de özellikle tarihi yapılardaki ahşap malzemede yaygın olarak görülmektedir. Ahşap döşemelerin çökmesine neden olacak kadar tahribatları ciddi ve önemlidir. İğne yapraklı ve yapraklı ağaçların her ikisine de zarar vermekte, yumuşak ağaçları ise daha çok tahrip etmektedirler. Orta derecede sıcaklıklarda ve rutubetli yerlerde daha fazla görülür; ahşap rutubet istekleri %30, optimum sıcaklık istekleri ise %22-23’tür. Yumurta, larva, pupa ve ergin olmak üzere 4 hayat aşamasına sahip olan mobilya böceğinin, ahşap için zararlı olan dönemi “larva” aşamasıdır. Larvalar, ahşabı kemirerek kendilerine galeriler açarlar. Öğüntü tozlarını vücutlarıyla iterek dışarı atarlar. Bu dönemi 1–2 yıl içinde tamamlayarak ergin hale gelirler ve 1-2 mm çapında dairesel uçuş delikleri oluşturarak dışarı çıkarlar. Ergin dişi böcekler eski uçuş deliklerine ya da çatlaklarına yumurta bırakarak çoğalırlar. Ahşap malzemede uçuş deliklerinin çevresinde ve izdüşümünde karınca yuvasına benzer şekilde biriken öğüntü tozları, aktif böcek enfeksiyonunun ana işaretidir.³⁶

Ahşap zararlısı böceklerle mücadelede zararının türüne, boyutuna bağlı olarak en uygun mücadele yöntemi belirlenir. Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü’nün çatı konstrüksiyonunda, taşıyıcı elemanlarda, kapılarda ve pencere doğramalarında kullanılan ahşaptaki enfeksiyonun yoğun olması nedeniyle yapının bütününe içine alan bir mücadele yöntemi gerekmiştir. Bu amaçla köşkte gerekli yalıtımlar yapılarak, tamamen dışarıdan idare edilen bir sistemle sülfürlü florit gazıyla fümigasyon (dumanlama) yapılmıştır. Fümigasyon, böceklerin herhangi bir biyolojik dönemine (yumurta, larva, pupa, ergin) karşı gaz halinde etkili olan belli miktardaki kimyasal bir maddenin (fümigant), belli bir sıcaklık ve sürede kapalı bir ortamda tutulmasıyla yapılan işlemlerdir. 3 gün süren uygulamanın ardından gaz tahliye edilerek fümigasyon tamamlanmıştır.

Resim 22: Köşk içindeki ahşap bölmelerde görülen ergin *Anobium punctatum*

Ahır Köşkü'nde bulunan taşıyıcı ahşap elemanlar ve bölmelerdeki hasarlı elemanlar aynı tür ve kesitte empenye edilmiş ahşapla kısmen ya da tamamen değiştirilmiştir ya da ilave yapılarak sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca duvar yüzeylerinde oluşan çatlaklar epoksi ile sağlamlaştırılmıştır. 2010 yılında başlatılan onarım ve koruma çalışmaları halen devam etmektedir.

II-DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

A - Değerlendirme

Ahır Köşkü çadırı andıran ilginç dış görünümü, iç mekân düzenlemesi ve bezemeleriyle Türk kültürünün 19. yüzyıldaki yeni bir uygulamasıdır denebilir. Aynı zamanda görkemli sekizgen giriş bölümü ve havuzlu iç avlusu ile de eşsiz bir Osmanlı Has Ahır örneği sunmaktadır. Beylerbeyi Sarayı'nda misafir edilen yabancı kral ve kraliçeler -Sırp Prensi, Karadağ Kralı, Fransız İmparatoriçesi Eugénie, İran Şahı Rıza Pehlevi- için hazırlanan saray arabaları şüphesiz Osmanlı has ahırlarının en zarifi olarak kabul edilen "Ahır Köşkü"nde hazırlanmış olmalıdır.

Bursa ve Edirne'deki Osmanlı Saray ahırları ile Fatih Sultan Mehmed Han'ın yaptırdığı Çinili Köşk'ün ahır bugünkü ayakta değildir. Dolmabahçe Sarayı'nın ahırları da İnönü Stadı'nın yapımı için yıktırılmış, ancak ahırlarla ilgili görüntüler sadece fotoğraflarından sağlanabilir.³⁷ Ne yazık ki Has Ahırlardan bugün yalnızca Topkapı ve Yıldız Sarayı ahırları ile Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü ata kültürünü yansıtmaktadır. Ahır Köşkü çok fazla bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelebilmiş ancak Ahır Mutfağı ve Samanlık bir takım değişikliklere uğramıştır.

Sultan Abdülaziz Han'ın özenerek yaptırdığı bu zarif "Ahır Köşkü" 1973 yılından beri Boğazın iki yakasını birbirine bağlayan Atatürk Köprüsü'nün Anadolu yakasındaki ayağının ağırlığı altında her geçen gün değer kaybetmektedir. Ahşap malzemenin yoğun olarak kullanıldığı Beylerbeyi Sarayı Ahır Köşkü, gerek çevresel koşulların etkisiyle gerekse tarihsel süreç içinde yapının çeşitli amaçlarla kullanımına bağlı olarak hasara uğramış, bu nedenle günümüze kadar birçok onarım geçirmiştir.

Tarihsel süreç içinde Ahır Köşkü'nün geçirdiği onarımlar incelendiğinde çatı ile ilgili problemler dikkati çekmektedir. Osmanlı dönemi onarım belgelerinde Ahır Köşkün kiremit kaplı ve çinko dereli bir çatı sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hangi tarihte değiştiği tespit edilememekle birlikte kiremidin yerini oluklu saçın aldığı 1975 yılına ait fotoğraflarda da görülmektedir. Her iki çatı sisteminde de çatı ile ilgili koruma sorunlarının devam ettiği arşivdeki belge ve fotoğraflarda görülmektedir. Çatıdan gelen yağmur sularının yanı sıra ayrıca zeminden yükselen suya bağlı olarak köşkün içerisinde duvarlarda rutubet izleri ile tuğla zemin döşemesi üzerinde çiçeklenme problemi oluşmaktadır. Buna bağlı olarak belirli periyotlarla ahşap konstrüksiyonda çürümeler ve sıvalarda kabarma ve dökülmeler meydana gelmiştir. Bunlara ek olarak köşk, poyraz rüzgârına maruz olması ve trafik yoğunluğunun çok fazla olduğu Boğaz Köprüsü'nün hemen altında bulunması, titreşim, hava kirliliği vb. etkilerin de tehdidi altındadır.

B - Öneriler

- Ahır Köşkü'nün mimari ve ahşap bezemeleri ile tavan resimleri Osmanlı kültürünü yansıtmada dışında Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk kültürünü yansıtan örnekler vermesi bakımından da son derece ayrıcalıklıdır. Dolayısıyla böyle bir yapının mimari ve ahşap bezemeleri ile tavan resimlerinin onarımı burada kullanılan tekniklerin yanı sıra dönemin özelliklerini de bilen uzmanlara teslim edilmelidir.

- Saray ahırlarının günümüze ulaşan ender örneklerinden biri olan Ahır Köşkü, ahşabın yaygın olarak kullanıldığı bir yapıdır. Organik kökenli bir malzeme olan ahşapta rutubete bağlı olarak böcek, mantar gibi biyolojik kökenli bozulmalar ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ahşap yapılarda hasara neden olan zararlıların tespit edilmesi ve uygun mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi, ahşap yapıların korunmasında ve onarımında büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra ahşap yapıların onarımında özgün malzemenin olabildiğince korunmasına gayret edilmeli, korunamayacak durumda olan malzemelerin yerine ise yine aynı cinsten ve emprenye edilmiş ahşap kullanılmasına özen gösterilmelidir.
- Boğaziçi Köprüsü'nün yaklaşım yolu ayaklarının yarattığı vibrasyonun köşke etkisi ölçülmeli ve herhangi bir etki söz konusu ise bununla ilgili gereken önlemler alınmalıdır.
- Zeminden yükselen nemin önlenmesi için çevre drenajı yapılmalıdır.
- Unutulmamalıdır ki tarihi ve kültürel mirasımız olan yapılarımızın gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarılabilmesi, geçmişe ve geleceğe karşı en önemli görevimizdir.

Dipnotlar

- ¹ Doğan Yıldız, Çağlar Boyu Türklerde Spor, Telebasım, İstanbul 2002, s.35; Faruk Sümer, *Türklerde Atıcılık ve Binicilik*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1983, s.1-28
- ² D.Yıldız, *a.g.e.*, s.41-45,54-56,79-83,87-103.; J.-P.Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Çev. A.Kazancıgil, L.Arslan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 84,142-143.
- ³ F.Sümer, *a.g.e.*, s. 29-38.; D.Yıldız, *a.g.e.*, 143-150.
- ⁴ D.Yıldız, *a.g.e.*, s.150.
- ⁵ Gülsen Sevinç Kaya, "Osmanlı Sanatı'nda Heykel ve 19. Yüzyıldaki Görünümü", *Milli Saraylar Dergisi 3.*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2006, s.147-8.
- ⁶ Emine Atalay Seçen, "Son Dönem Saray Bahçelerini Süsleyen Heykeller", *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi Sayı: 7*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2011, s.19.
- ⁷ İ.H. Konyalı, Ahmet Sait Mat., İstanbul 1977, II.166-7.
- ⁸ S.Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum İl Kültür Turizm Müdürlüğü, İstanbul 2010, s.93.
- ⁹ M.Aktepe (haz.), *Ahmed Efendi Tarihi*, Ankara 1988, X, s.33.; T.C.Göncü, *Beylerbeyi Sarayı'nın İnşâ Süreci, Teşkilâtı ve Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006. S.19.
- ¹⁰ C.Göncü, *a.g.e.*, s. 88.
- ¹¹ H.Y.Ersoy, "Kemer", *Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1997, s.982-983, 982-983.
- ¹² F.Sümer, *a.g.e.*, s. 67-120; A.Batur, "Beylerbeyi Sarayı", *Diünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1994, s. 206-210.
- ¹³ Altı köşeli havuz ya da çinilerin Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Selçuklu Sarayları ve Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılan ve günümüze ulaşabilen Osmanlı Saray yapısı Çinli Köşkün çinileri de altıgendir.
- ¹⁴ Buradaki aydınlatma işlemi gören avize Osmanlı Camilerinde süs amaçlı kullanılan sarkıtları andırmaktadır.
- ¹⁵ Binik taşının yok edildiği Beylerbeyi Sarayını tanıtan bir kitapta belirtilmiştir. Bkz. İ.Yücel (Yayın Koordinatörü) - H.Gülsün(metin yazarı), *Beylerbeyi Sarayı*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1993, s. 74.
- ¹⁶ T.C.Göncü, *a.g.e.*, s. 35.
- ¹⁷ Kaynaklarda Saraydaki gemi resimleri ile Deniz Köşkeri'nin bezemelerinin kalemkâr Abraham ve Mösyö Mason tarafından yapıldığı kayıtlıdır. T.C.Göncü, *a.g.e.*, s. 37, not.136, Ek belge 8. 38, not.138, HH. D.841.(Hazine-i Hassa Defteri).
- ¹⁸ Beylerbeyi Sarayı yapılarında kullanılan ahşap malzeme ile ilgili bilgi için bkz. T.C.Göncü, *a.g.e.*, s.40-43.
- ¹⁹ D.E. Klimburg-Salter, *Tabo a Lamb for the Kingdom Early Indo-Tibetan Budidhist Art in the Western Himalaya*, New York 1998, s. 48-49. Anadolu'da bilinen en eski örnek ise Kastamonu-Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmud Bey Camii kemerlerinin üzerindedir. Bkz. C.Nemlioğlu, "Kastamonu- Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Kalem İşi Bezemeleri ve Osmanlı Bezeme Sanatına Etkileri", *XIII Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*", İstanbul 2010, s. 463-471.
- ²⁰ Beylerbeyi Sarayı yapıları ile ilgili belgelerden kalem işlerinde, duvar ve tavan resimlerinin yapımında kullanılan malzeme hakkında bilgi edinebiliyoruz. Malzeme listesi için, bkz. T.C Göncü, *a.g.e.*, s. 48.
- ²¹ İ.Kumbaracılar, *Serpuşlar*, Turing ve Otomobil Kurumu, s.23.
- ²² Avon le Coq, *Die Buddhistische Spatentike in Mittelasien (V.Neue Bildwerke)*, Berlin 1926, s. 86.
- ²³ 1 zirâ: 75.77 cm, 1 zirâkare: 0.574 m² dir.
- ²⁴ T.C.Göncü, *a.g.e.*, s. 87
- ²⁵ BOA HH.d.841, 1281 (1864/1865)
- ²⁶ BOA HH.d.16289, 1284 (1868/1869)
- ²⁷ BOA Y.PRK.HH 14/51, 24 M 1302 (13 Kasım 1884)
- ²⁸ BOA. Y.PRK. ŞH.13/31, 10.R.1322 (24 Haziran 1904)
- ²⁹ MSHHA. CMH. 488,1951 yılına ait keşif defteri.
- ³⁰ MSHHA. CMH.374.
- ³¹ 1975 yılına ait onarım keşfi, Milli Saraylar Restorasyon ve Teknik Uygulamalar Başkanlığı Arşivi.
- ³² 1989 yılına ait faaliyet raporu, Milli Saraylar Restorasyon ve Teknik Uygulamalar Başkanlığı Arşivi.
- ³³ Y.Mimar Filiz Mısırlı, Beylerbeyi Sarayı 1984-1989 yılı Şantiye Şefi ile kişisel görüşme.
- ³⁴ İnşaat Mühendisi Rifat Karaman, Beylerbeyi Sarayı 1990-1991 yılı Şantiye Şefi ile kişisel görüşme.
- ³⁵ Erdin, *Ahşap Konservasyonu*, İ.Ü Orman Fakültesi Yayını, İstanbul 2009, s.70.
- ³⁶ Yıldırım, N., Taşkın, H., Karaman, R., "Beylerbeyi Sarayı'nda Coleoptera Takımına Ait Türlerin Neden Olduğu Zararlar ve Sülfürlü Florit Kullanılarak Yapılan İlk Fümigasyon Uygulaması", *İ.Ü Orman Fakültesi Dergisi*, 2012, s. 48-49.
- ³⁷ H.Gülsün (metin yazarı), *Beylerbeyi Sarayı*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1993., s.74.